דרך ארץ

אוניברסיטת בר־אילן
הפקולטה למדעי היהדות
המחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה
ע"ש מרטין (זוס)

עורכת: טוהר מאיה בורשטיין

גיליון 28, טבת תשפ"ו, ינואר 2026

צילום: טלי כהן

דבר העורכת

שלום לכולם!

אנחנו ממש עוד רגע מסיימים את סמסטר א וזה בדיוק הזמן להוציא את העלון המחלקתי החדש.

ראשונה תציג פרופ' לילך רוזנברג-פרידמן את מחקרה המרתק אודות הילודה בתקופת המנדט.
לאחר מכן, נקבל טעימה ראשונה מהמסע לאתיופיה של פרופ' אהרן מאיר, פרופ' בועז זיסו וד"ר בר קריבוס.
מתן טולדנו יחשוף בפנינו את המחקר על ציד הנמרים בעת העתיקה.
ולסיום, ארז גירון ישתף אותנו בתהליך שעבר עד שמצא נושא לעבודת הדוקטורט שלו.

מאחלת לכם המשך סמסטר מוצלח!

קריאה מהנה,
טוהר מאיה בורשטיין

תוכן עניינים

3 מזרח, מערב ושאלת הילודה ביישוב היהודי בתקופת המנדט

// פרופ' לילך רוזנברג-פרידמן

5 בעקבות אתרי קהילת ביתא ישראל באזור שירה בתיגראי: רשמי מסע מחקר באתיופיה

// פרופ' אהרן מאיר
// פרופ' בועז זיסו
// ד"ר בר קריבוס

7 על נמרים ומלכודות נמרים במדבר יהודה ובנגב

// מתן טולדנו

9 מתלאותיו של דוקטורנט וההארה בשיעורו של פרופ' בועז זיסו.

// ארז גירון

מעוניינים לפרסם כתבה שלכם בעלון?
שלחו אותה לכתובת- derech.eretz.biu@gmail.com

מזרח, מערב ושאלת הילודה ביישוב היהודי בתקופת המנדט

פרופ' לילך רוזנברג-פרידמן

כיצד הפכה סוגיית הילודה, עניין אינטימי ופרטי לכאורה, לזירה שבה עוצבו יחסי כוח בין מזרח למערב ביישוב היהודי בתקופת המנדט? מחקרי מראה כי סוגייה שנדמתה בתחילה כביולוגית-דמוגרפית בלבד, התגלתה כמרחב טעון של תפיסות תרבותיות, סטריאוטיפים, שאיפות לאומיות ושיח אוריינטליסטי. כל אלה שימשו מרכיבים בעיצוב דמותה של החברה היהודית המתהווה ערב הקמת המדינה.

במחקר זה ביקשתי לברר כיצד נתפסה הילודה בקרב יהודים מזרחים בתקופת המנדט, ומה ניתן ללמוד מכך על תפיסות אוריינטליסטיות ותרבותיות בחברה היישובית. מספר שאלות עמדו במוקד הדיון: האם הילודה הגבוהה בקרב מזרחים נתפסה כמקור כוח במאבק הלאומי-דמוגרפי, או כאתגר המאיים על דמותו ה"אירופית" של היישוב? כיצד ביקשה התנועה הציונית לאזן בין השאיפה לבסס רוב יהודי משמעות לבין הרצון לעצב חברה מודרנית-מערבית? ועד כמה שאפו מנהיגי התקופה להטמיע בקרב המזרחים נורמות של ילודה "נכונה", כחלק מפרויקט רחב של "תיקון" תרבותי וחברתי?

כדי להשיב על שאלות אלה נשען המחקר על מגוון מקורות: מסמכים ארכיוניים, מכתבים פרטיים, כתבות בעיתונות, תזכירים רפואיים ופרקי זיכרונות. מן החומר עלה כי למן שלהי שנות העשרים ניכרו בארץ פערים מובהקים בדפוסי הילודה בין אשכנזים למזרחים. רבים מן העולים האשכנזים הביאו עמם מאירופה תפיסות מודרניות של תכנון משפחה, שניזונו גם מהמצוקה הכלכלית שחוו. תופעת ההפלות המלאכותיות רווחה בקרב האשכנזים, ושיעורי הילודה בקרבם צנחו במהירות והגיעו לשפל חסר תקדים של ילד אחד או שניים במשפחה. מנגד, משפחות מזרחיות מארצות האסלאם, המשיכו לשמר דפוסים מסורתיים של משפחות גדולות, עם ממוצע של חמישה ילדים בממוצע. הפער בין שתי הקבוצות הפך לא רק לנתון דמוגרפי, אלא לגורם משמעותי בעיצוב תפיסות חברתיות ותרבותיות ביישוב.

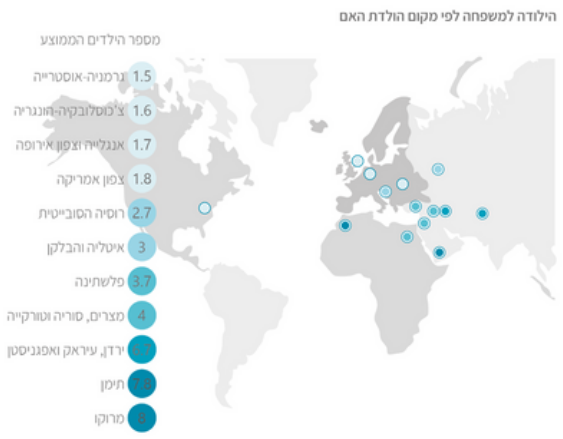

לכאורה, ההנהגה הציונית ששאפה להשיג רוב יהודי בארץ, הייתה אמורה לעודד את הפריון הגבוה בקרב מזרחים. אולם לצד צורך דמוגרפי זה היא ביקשה גם לעצב חברה בעלת אוריינטציה מערבית. אמנם הילודה הערבית הגבוהה נתפסה כאיום ממשי על מאזן הכוחות בארץ, אך הילודה המזרחית נתפסה בו-זמנית כפתרון וכאיום: מצד אחד היא הייתה חיונית לבניית רוב יהודי, מצד אחר נתפסה כאתגר תרבותי, שהעלה חששות מפני "התמזרחות" היישוב והתרחקותו מן האידאל האירופי-מודרני.

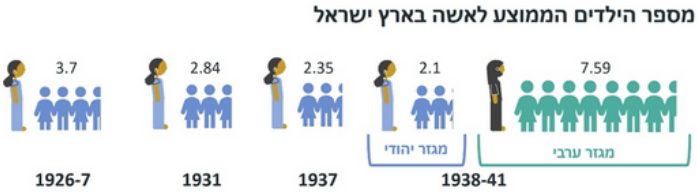

כך ניצבה ההנהגה הציונית בפני דילמה: היא הייתה זקוקה לפריון גבוה, אך לא לכל פריון. מי אם כן נחשבו ל"ילדים הנכונים"? התשובה נטועה עמוק בסטריאוטיפים של התקופה. שיח אוריינטליסטי, שראה במזרחי אדם "נחשל" הזקוק ל"הכוונה" או ל"תיקון", חלחל גם לתחום המשפחה. רופאים ואנשי רווחה תיארו לא אחת את העוני והמצוקה של המשפחות המזרחיות, שלכאורה נבע גם מריבוי ילדים והוביל להזנחתם. לעומתן, המשפחה האשכנזית, על מיעוט ילדיה, הוצגה כמודרנית ומתאימה יותר לשמש בסיס לפרויקט הלאומי.

מבעד לכך נבנתה תפיסה מפוצלת של "פריון רצוי" לעומת "פריון לא-רצוי": פריון אשכנזי, מבוקר ומתוכנן הוצג כחיוני ללאום; פריון מזרחי בלתי-מרוסן בלשון התקופה, הוצג כאיום על החזון התרבותי של החברה החדשה. הילודה הייתה אפוא לא רק עניין ביולוגי, אלא זירה שבה הוגדרו מושגי ה"אחרות", הנחשלות, ומיקומן ההיררכי של קבוצות שונות ביישוב.

הדבר בא לידי ביטוי מובהק בהקמת הוועדה לבעיות הילודה בשנת 1943, שהייתה יוזמה של הוועד הלאומי שנועדה להתמודד עם הירידה בילודה על רקע השואה. אולם דווקא כאן נחשפה הסתירה בתפיסת היישוב: מצד אחד, קריאה להגדלת הילודה מטעמים לאומיים, מצד אחר, רתיעה מהמשך ריבוי הילדים בקרב משפחות מזרחיות. בעוד האשכנזים נקראו להרחיב את משפחותיהם (באופן מבוקר), המזרחים נקראו לצמצם את הילודה.

מזרח, מערב ושאלת הילודה ביישוב היהודי בתקופת המנדט

עידוד הילודה הבררני בתקופת המנדט, היה למעשה ניסיון לכונן נורמת ילודה אחידה לאשכנזים ומזרחים; כארבעה ילדים למשפחה. אולם הרטוריקה שליוותה את עבודת הוועדה חשפה פחד מובהק מפני עלייה דמוגרפית מזרחית. פחד שהציף את המתח שבין צורך לאומי בהגדלת האוכלוסייה היהודית לבין שאיפה לעצב חברה שתואמת מודלים מערביים ומודרניים.

המחקר מראה כיצד תפיסות של "מזרח" ו"מערב" חדרו גם לתחום האינטימי ביותר, וכיצד דפוסי ילודה הפכו לכלי מרכזי בבניית היררכיות אתניות, בהצדקת מדיניות חברתית ובשרטוט גבולות של שייכות. התפיסה הדיכוטומית של פריון "רצוי" (אשכנזי, מווסת ומותאם לצורכי הלאום) לעומת פריון "לא-רצוי" (מזרחי, שנתפס פרימיטיבי ושאינו מבוקר), משקפת את המתח שבין שליחות לאומית לבין שליחות מתרבתת. מתח זה חושף לא רק את עמדות היישוב כלפי מזרחים, אלא גם את האופן המורכב שבו ביקש להגדיר את עצמו: חלק מהמערב, אוחז בדגם משפחה קטן ומודרני, אך בד בבד שואף לעתיד דמוגרפי שבו יהיה רוב יהודי מוצק בארץ ישראל.

המקרה של הילודה ביישוב מדגים, אפוא, לא רק את המתח העמוק ביחסי מזרח-מערב ביישוב, אלא גם את אחת הדילמות המרכזיות בעיצוב זהותו החברתית והלאומית: כיצד ליצור מדינה יהודית בעלת רוב יציב, ועדיין להישאר חלק מהעולם המערבי המודרני המאופיין בשיעורי ילודה נמוכים. כבר בתקופת המנדט אם כן, ניטעו השורשים לשיח שימשיך ללוות את החברה בישראל לאורך עשורים: שיח על פערים עדתיים, על ילודה "מיטיבה" לעומת ילודה "מאיימת", ועל שאלות יסוד של זהות, מודרניות והשתייכות תרבותית.

לקריאה נוספת:

Lilach Rosenberg-Friedman, "National Mission or a 'Civilizing Mission'? Birthrates Perceptions and East-West Relations in Mandatory Palestine", *Middle Eastern Studies* (2025), pp. 1-24
https://doi.org/10.1080/00263206.2025.2536164

בעקבות אתרי קהילת ביתא ישראל באזור שירה בתיגראי: רשמי מסע מחקר באתיופיה

פרופ' אהרן מאיר, פרופ' בועז זיסו וד"ר בר קריבוס

באביב 2025 יצאנו לאתיופיה – שלושה ארכיאולוגים ישראלים, שלושה חוקרים שלקחו על עצמם משימה אחת: לתעד ולהבין את שרידי המורשת החומרית של קהילת ביתא ישראל באזור שירה שבמחוז תיגראי בצפון אתיופיה, ובכך לוודא ששרידים אלה ומורשת זו יהיו זמינים לדורות העתיד. ידענו שהזמן דוחק – בתי הכנסת, בתי העלמין והכפרים אשר שימשו במשך דורות את קהילת יהודי אתיופיה הולכים ונמחקים, ולעיתים רק ביקור ותיעוד מדעי בכלים ארכיאולוגיים בזמן הנכון יוכל לשמר את זכרם. עם זאת, לא היה זה מסע של מדידות, סריקות וצילומים בלבד. כבר מהיום הראשון הרגשנו כי אנו יוצאים לא רק לשטח ארכיאולוגי, אלא למפגש חי עם תרבות עתיקה, חמה ומרתקת, שהעבר וההווה משולבים בה זה בזה.

תחילת הדרך: אדיס אבבה

הימים הראשונים באדיס אבבה עמדו בסימן היערכות והמתנה. עד לפתיחת המשרדים הממשלתיים, נאלצנו להמתין לקבלת רישיון המחקר הרשמי מן הרשות האתיופית לשימור המורשת. אך ההמתנה הזו הפכה להזדמנות מצוינת להתוודע לעיר הסואנת ולתרבות המקומית. ביקרנו במוזיאון האתנוגרפי שבאוניברסיטת אדיס אבבה, באחוזת הקבר ובארמון של הקיסר מנליק השני, ובקתדרלת ג'ורג' הקדוש. פסענו בין סמטאות העיר, הקשבנו לבליל השפות שנשמעו סביבנו, וחווינו את הדופק האנושי של אתיופיה המודרנית. הצטערנו לגלות שהמוזיאון הלאומי היה סגור לשיפוצים – אך כבר אז הבנו שהמסע שלנו יתמקד לא באולמות תצוגה אלא בשטח הפתוח, באתרים חיים ונושמים של זיכרון. לאחר שקיבלנו את הרישיון המיוחל, ולאחר התגברות על כמה אתגרים ביורוקרטיים, המריאו מחשבותינו – ומטוסנו – צפונה אל תִיגְרַאי, אזור הררי עוצר נשימה, המשמר בתוכו שכבות היסטוריה בנות אלפי שנים.

אל שרידי קהילות ביתא ישראל

בימים הבאים התמסרנו לעבודת שדה אינטנסיבית: נסענו מכפר לכפר, לעיתים בשבילי עפר תלולים, ותיעדנו את השרידים האחרונים של קהילות ביתא ישראל באזור. ביקרנו בבתי כנסת שעמדו חרבים למחצה, לעיתים בשולי כפרים נוצריים, ובעת שעמדנו ביניהם חשנו כאילו הזמן עצר מלכת. תיעדנו בתי עלמין עתיקים, קברים בנויים מאבן עם כתובות דהויות, ושמענו מפי המקומיים סיפורים עמומים על "היהודים שגרו כאן פעם". כל ביקור כזה היה שיעור חי – לא רק בהיסטוריה, אלא גם בזיכרון ובשכחה. אחד מרגעי השיא היה המפגש עם נזיר מקומי, שפתח בפנינו את שערי המנזר ואת ליבו. בשיחה עמו גילינו עד כמה חיו במרחבים אלה, במשך דורות, יהודים ונוצרים זה לצד זה.

אתיופיה הקדומה והעמוקה

בין ימי התיעוד הקדשנו זמן גם להכיר את הרקע הרחב שבו התקיימו קהילות ביתא ישראל. ביקרנו באכסום – לבה ההיסטורי של הממלכה האכסומית, שבה מתנשאים עדיין אובליסקים עצומים שגולפו באבן קשה לפני אלפי שנים. הלכנו בין שרידי ארמונות מלכות, מקדשים קדומים, קברים תת-קרקעיים ומנזרים קדושים, ובכל מקום חווינו את עומק התרבות האתיופית ואת היכולת שלה לשאת עמה את העבר בגאון. המסע אל המנזר התלוי של אבונה ימטה גוך היה חוויה שלא תישכח: טיפסנו במו ידינו על מצוק תלול, נאחזים באצבעות בסלע, עד שהגענו אל כנסייה קטנה החצובה במדף סלע על ראש ההר. מבפנים, ציורי קיר מרהיבים תיארו דמויות קדושים, צבעיהם חיים כאילו צוירו אתמול.

באותו רגע הרגשנו כיצד ארכיאולוגיה, אמונה ואמנות משתלבות יחד למארג יחיד במינו. לקראת סיום המסע ביקרנו גם במוזיאון קרב עדווה, המתעד את ניצחון האתיופים על צבאות איטליה ב־1896 – תזכורת עזה לגאווה הלאומית ולעמידותה של אתיופיה אל מול עמים ותרבויות זרות.

טעמים, ריחות ואנשים

מעבר למחקר, מצאנו את עצמנו נשאבים אל חיי היומיום של אתיופיה: אל המוזיקה, הריחות, ובעיקר – אל האנשים. באחד הערבים הזמינו אותנו המקומיים לטעום טֶלָה, הבירה האתיופית המסורתית. טעמה חזק, טבעי, בלתי מתוּוָך – כאילו נלגם היישר מקנקן חרס עתיק. באותו רגע, סביב שולחן פשוט בכפר נידח, חווינו את מה שאיננו נמדד בכלי התיעוד של הארכיאולוג: את המפגש האנושי, את החום והנדיבות של מארחינו.

מבט לאחור – וקדימה

כשחזרנו לישראל, נשאנו עמנו יומני שטח עמוסים, מאות צילומים ותחושת שליחות מחודשת. ידענו כי הצלחנו להניח את "פירות הביכורים" של פרויקט רחב־היקף – אך גם כי זוהי רק ההתחלה. שרידי קהילות ביתא ישראל הולכים ונמוגים, ועלינו למהר לתעדם לפני שייעלמו לחלוטין. מסענו היה מסע מחקר מדעי, אך לא פחות מכך מסע של לב: מפגש בין עבר רחוק להווה חי, בין עולמה של יהדות אתיופיה לבין מציאות אפריקאית עשירה ועתיקה. בין אם עמדנו בין חורבות בית כנסת נשכח ובין אם לגמנו טלה בכפר קטן, חווינו שוב ושוב את אותה תחושה – שהעבר עדיין נושם, ושהסיפור המרתק של ביתא ישראל הוא סיפורם של כולנו.

ההרפתקאות והמחקר שלנו באתיופיה רק בתחילת הדרך. אנחנו עתידים בקרוב לצאת לנסיעת המשך, להרחיב את המחקר שלנו בארץ המרתקת הזאת!

על נמרים ומלכודות נמרים במדבר יהודה ובנגב

מתן טולדנו

"אז, מעומק צוקי נחל הרדוף קמה ונישאה שאגה עזה וקדמונית והחרידה ארץ ותהום, שוכני הערוץ, חי למינהו, נכלם מבטם וראשם הורכן לעפר. עתה ידעו הכול למי הארץ". (גיורא אילני)

בשנת 2019 בזמן שטיילתי בהודו נתקלתי בנמר ביערות הצמודים לרישיקש. התחושה הייתה קדמונית, של פחד גדול וסקרנות גדולה. הנמרים נכחדו מארץ ישראל אך לפני שנעלמו כליל ממדבריות הארץ חוקרים הספיקו לתעד את פעילותם והרגליהם. הנמר הערבי (Panthera pardus nimr) ממשפחת החתוליים הוא תת מין של הנמר. בעבר אוכלוסייתו נפרסה מעומן ועד מדבר יהודה, כיום תת מין זה נמצא בסכנת הכחדה חמורה לאחר שנכחד כבר מארץ ישראל ומאויים בשאר שטחי מחייתו.

לנמר יש ייצוג של כבוד באומנות העתיקה, מפלטת נערמר ועד קברו של תות ענח' אמון, האצילים במצרים הקדם שושלתית נהגו לעטות פרוות נמר כדי להראות את מעמדם ולאחר מכן פרוות הנמר שימשה כחלק מפריטי הלבוש של כוהני דת מצרים. במקדש הנמרים בעובדה נמצאו חרוטות נמרים במקדש ובסביבתו נמצאו כ-60 מלכודות.

כוהן סם מצרי לובש פרוות נמר בעת טקס "פתיחת הפה" מתוך קברו של תות ענח' אמון.

בשנים האחרונות פורסמו מחקרים המראים איך האדם השפיע על תפוצת הנמרים וגרם להכחדתם על ידי צמצום שטחי המחייה וציד נמרים כבר מהעת העתיקה. נמצאו עצמות נמרים באתרים ארכיאולוגיים רבים במרחב ארץ ישראל ובעקבות סקרי המפה שנעשו בארץ והמחקר המתמשך במצוקי מדבר יהודה נמצאו מלכודות נמרים רבות בעיקר בבקעת עובדה ובצוקי מדבר יהודה. המלכודות בנויות מאבני שדה ומשתלבות היטב בנוף המדברי ולעיתים קשה מאוד לאתרן לפעמים גם אם עומדים בקרבה רבה אליהן.

מלכודות הנמרים בנויות מתא צר וארוך המכוסה באבני ביסוי לעיתים רצפת התא רוצפה באבנים או שמראש המלכודת היתה בנויה על סלע האם. התא עצמו כוסה באבנים וכן הושאר פתח כניסה. בקצה התא הונח פיתיון שתלוי ברפיון על מקל שחובר למנגנון, ושכשהטורף נגס בפיתיון אבן כבדה נחתה על הפתח התא וחסמה אותו. בראש התא הושאר פתח צר שנועד לדקור את מה שנתפס במלכודת או לירות בו. המלכודות מוקמו בדרך כלל על מדפי סלע גבוהים או על שבילים המובילים למקורות מים, ובריחוק מיישובי הקבע אך בסמיכות לאתרי חניה ארעיים ושטחי מרעה.

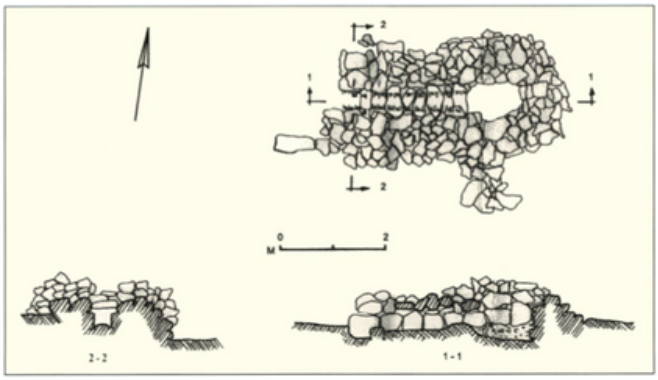

Fig. 3. Naḥal Yishai, ʿEn Gedi: plan and section of hunting trap (69/01)

שרטוט של מלכודת נמרים מתוך- Hadas, 2011 pp 5.

ישנו קושי משמעותי בתיארוך מלכודות הנמרים בגלל המבנה שלהן ומיקומן, ישנן מלכודות שנמצאו בתוכן כדורי מוסקט ונתזי צור אך מהממצא החומרי שנמצא במלכודות וסביבתם אי אפשר לתארך את זמן השימוש במלכודות. לאחרונה פורסמו תוצאות של בדיקות OSL מדגימות שנלקחו מתוך מלכודות נמרים רבות במדבר יהודה ונמצא כי השתמשו לראשונה במלכודות מהתקופה הנאוליתית ועד לתקופה העות'מנית. מבנה המלכודות לא השתנה לאורך כ-5500 שנים!

ציד נמרים לא נועד לספק מזון, אלא הונע ממניעים חברתיים וכלכליים. המושג "סימון יקר" (Costly Signaling) מסביר כיצד ציידים סיכנו את חייהם מול הטורף כדי להפגין אומץ ומיומנות, ובכך זכו ביוקרה, סטטוס והון חברתי בקהילתם. התפתחות המרעה וביות הצאן הפכו את הנמר לאיום ישיר על המקנה. הציד שימש כלי להגנה על עדרי הצאן ובו-זמנית כסמל לאומץ וסמכות. ממלכות ודתות השתמשו בטורפים כסמלים המייצגים עוצמה והשתמשו בהם. הציד עצמו קצר מאוד אך לבישת הפרווה מעידה על העוצמה של מי שלובש אותה.

נמר ערבי. צילום: אייל בר טוב, מתוך אתר רשות הטבע והגנים.

לקריאה נוספת:

Avner, U., Shalmon, B., Hadas, G., Porat, R. and Horwitz, L.K. (2011). 'Carnivore Traps in the Negev and Judaean Deserts (Israel): Function, Location and Chronology'. In: J.-P. Brugal, A. Gardeisen and A. Zucker (eds). *Prédateurs dans tous leurs états: Évolution, Biodiversité, Interactions, Mythes, Symboles*. Antibes: APDCA, pp. 253-268.

Davidovich, U., Wachtel, I., Halevi, R. and Porat, N. (2024). 'Leopard traps in the Judean Desert reveal long-term impact of humans on top predator populations'. *Quaternary Science Reviews*, 333, 108667.

Hadas, G. (2011). 'Hunting Traps around the Oasis of 'En Gedi'. *Israel Exploration Journal*, 61(1), pp. 2-11.

Porat, N., Avner, U., Holzer, A. and Horwitz, L.K. (2015). 'Fourth-millennium-BC 'leopard traps' from the Negev Desert (Israel)'. *Antiquity*, 87(337), pp. 714-727.

Shimelmitz, R., Reshef, H., Nativ, A. and Marom, N. (2022). 'Large Predator Hunting and Its Interpretation: Leopards, Bears and Lions in the Archaeological Record of the Southern Levant'. *Cambridge Archaeological Journal*, 33(1), pp. 137-156.

Teeter, E. (2011). *Religion and Ritual in Ancient Egypt*. New York: Cambridge University Press.

מתלאותיו של דוקטורנט וההארה בשיעורו של פרופ' בועז זיסו.

ארז גירון

בשנה"ל תשע"ח סיימתי תואר שני במחלקה לא"י וארכיאולוגיה ללא תזה. למרות שלא תכננתי להמשיך לדוקטורט בתחילת התואר מצאתי כמה נושאים שרציתי להמשיך לחקור אותם. בשנה"ל תשע"ט סיימתי בהצלחה רבה לכתוב עבודת שוות ערך לתזה בנושא "מגדלי הורדוס", ובשלב זה כתיבת הדוקטורט נראתה כמשימה אפשרית ולא קשה. בשנה"ל תש"פ התחלתי רשמית את התואר השלישי והמשימה הראשונה הייתה לכתוב הצעת מחקר. במרץ 2020 פרצה מגפת הקורונה ולמרות שהתפנה כביכול הרבה זמן המצב לא אפשר ריכוז בכתיבה, ובתור מורה דרך במקצועי גם איבדתי את מקום העבודה (עבודה היא לא רק פרנסה). חלפו חודשים רבים ובקושי רב הוצאתי מתחת ידיי הצעת מחקר על צבאו של הורדוס. בצורה חריגה מאוד ההצעה נפסלה לגמרי, בתחילת שנה"ל תשפ"א.

לאחר פסילת הצעת המחקר המנחה שלי נפרד ממני, והחידושים שלי מהתזה ממש לא הספיקו כדי להצדיק עבודת דוקטורט שלמה. בזמן שאני שוקל את צעדי לגבי המשך הדוקטורט, המשכתי להשתתף בקורסים של המחלקה. אחד הקורסים היה "מבני בידור בעת העתיקה" של פרופ' בועז זיסו. בצורה מאוד דידקטית זיסו התחיל במבני בידור ביוון, אחר כך ברומא ולבסוף הגיע לארץ ישראל. באחד השיעורים פרופ' זיסו הראה שרטוט של ההיפודרום ביריחו, ועוד לפני שהוא הספיק לומר דבר לגבי השרטוט, אמרתי שמבנה זה לא שימש כמבנה בידור, וזאת מפני שהוא דומה מאוד למסלול בהרודיון (איור מספר 1), ויותר סביר ששימש לצורך מסע ההלוויה של הורדוס בלבד. ידוע מיוספוס שמסע הלוויה התחיל בהיפודרום ביריחו, אך ההצעה ששימש רק לצורך זה היא חדשה.

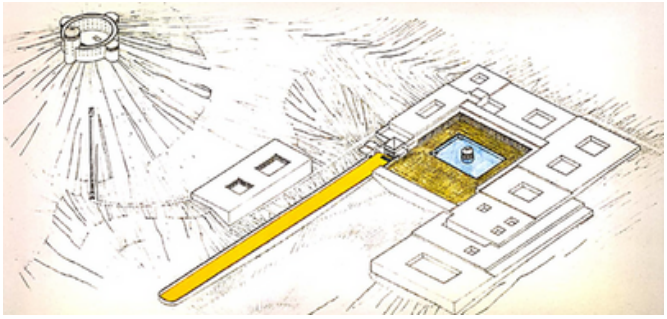

איור מספר 1 - המסלול בהרודיון. מתוך: נצר 1998, ארמונות החשמונאים והורדוס הגדול.

ההבנה שאתר שנחפר כבר בשנות השבעים ונכתב עליו כל כך הרבה על ידי טובי החוקרים (שליט, נצר, סג"ל, וייס, פטריך....) בכל זאת יש מה לחדש לגביו, נתנה לי מוטיבציה לחזור לכתיבת הדוקטורט. לאחר הארה זו הרחבתי את העבודה מצבאו של הורדוס בלבד, להערכה שלמה על כל דמותו מעלייתו לשלטון ועד פטירתו.

בהמשך, ולאחר חיפוש ארוך ומסובך מצאתי את פרופ' עמנואל פרידהיים מהמחלקה לתולדות ישראל כמנחה, וכך יצא שהצעת המחקר החדשה שלי אושרה רק לאחר שלוש שנים מתחילת לימודי לתואר.

בעבודת המחקר מצאתי עוד הרבה חידושים שמשנים את התפיסה לגבי דמותו של הורדוס. בשלב זה (דצמבר 25) העבודה נמצאת בשיפוט ואני תקווה שעד פרסום כתבה זו היא תאושר.

ברצוני להודות לפרופ' זיסו שלמרות שלא היה מנחה שלי, תרומתו הייתה מכרעת. בצילום למטה מופיע דגם של מסע הלוויה של הורדוס (איור מספר 2), הדגם מוצג בוויטרינה שעל יד כיתה 225 ושם גם כמה מילים על טענתי לשימוש בו.

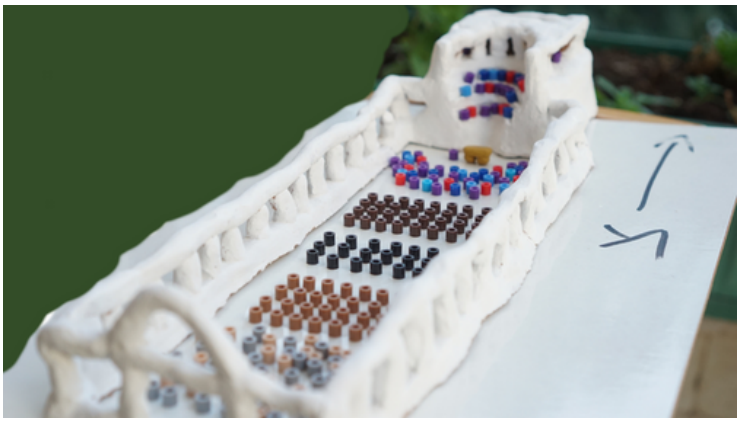

איור מספר 2: דגם משוער למסע הלוויה של הורדוס בהיפודרום ביריחו. צילום: ארז גירון.